

Вацлав Добруски

Реч при откриването на Народния музей в София

(18 май 1905 г.)

Ваше Царско Височество,

След юбилейните тържества, празнувани лани от учебни и други заведения по случай двадесетипетгодишнината на тяхното съществуване, настана най-сетне ден, в който и Народният музей може да празнува празника на официалното си откриване, празник скромен, но знаменателен за музея, защото по Ваше благоволение тоя акт щастливо съвпада с празника на именния Ви ден и става *sub auspiciis* на Ваше Царско Височество. Казват и ще казват мнозина: *tantae molis erat!* Толкова ли време беше нужно, за да може да стане едва днес многоочакваното откриване на Народния музей! На този въпрос позволявам си да отговоря, че всеки един културен и научен институт, какъвто е и един Народен музей, има нужда от време и обстоятелства, благоприятни за своето постепенно развитие, за да може да представи резултатите от своята полезна деятелност и за да даде доказателства за своята жизнеспособност; постигнатите резултати могат сами най-добре да защитят такъв институт.

Времето, откак съществува Народният музей като самостоеен институт, не представя дотам дълъг период¹, напълно достатъчен за неговото всестранно развитие, особено като се вземе предвид, че условията, при които се е развивал музеят, не са били всякога дотам благоприятни, и че музейното дело у нас в млада България е младо и ново, та и неговото значение и важността му не са могли още всеобщо да се съзнаят и разберат.

Когато на 1 януари 1893 г. Народният музей биде учреден като самостоеен институт, той не бе честит да наследи готови и богати сбирки, създавани от векове, каквито са послужили за основа на повечето музеи на Запад. Наистина съществуваше дотогава при Народната библиотека отдел, наречен „музей“, обаче само на име, като второстепенен отдел, за развитието на който не се полагаха особени грижи. Инвентарът, предаден тогава на музея, съдържаше всичко 165 археологически, етнографически и други предмети, от които първите бяха придобити в 1880 година. По-богата беше нумизматическата сбирка, съдържаща 2563 монети, събрани в продължение на 12 години – тъкмо толкова, колкото съществува Народният музей като

¹ Народният музей в Белград, основан в 1868 г., бил открит едва в 1896 г.

самостоятелен институт. И така, археологическите и етнографическите сбирки трябваше ab origine, от основа да се създадат, и да се тури начало на една организация за пълното издирване и събиране и да се състави програма за планомерна дейност, което музеят стори в подробните си доклади до Министерството на народното просвещение.

Между първите си задачи музеят преди всичко постави събиране и запазване на всички случайно открити паметници, а именно камъни с надписи, барелефи, статуи, архитектурни парчета и други старини, пръснати из България. За тая цел, особено през първите, а така също и през последните години, предприемаха се от страна на музея научни обиколки, които всеки път даваха твърде добри резултати.

Със същата цел Министерството на народното просвещение, по предложение на музея, издаде през 1895 г. и следните години окръжни предписания до административните и училищни власти да улесняват Народния музей и да му помагат в постигането на неговата задача. При всичко че тези предписания съдържаха доста подробни упътвания за събиране и запазване на случайно намерените старини, – предложените в тях мерки намира за твърде целесъобразни в съчинението си Helfert, *Die Denkmalpflege in den Kulturstaaten Europas*, – постигнатите с тях резултати бяха удовлетворителни само в отделни случаи. При тези условия, при скромните средства, които предоставяше на музея държавата, и при скромния персонал, състоящ, освен от директора, само от нумизмат и секретар, музеят можа само отчасти да изпълни тая обширна задача, но при все това успя да прибере из разни краища на България цяла редица антични паметници и старини, а особено надписи, които днес представят една съдържателна, научно ценна и важна сбирка, възлизащи заедно с барелефите и други скулптури на 1492 броя. Друга не по-малко важна задача, която музеят предвиди в своята програма, са разкопките. Всички векове са надарили щедро България с останки от няколко последователни култури. Находките от каменни сечива из България доказват, че тя е била населена от най-отдавнашните предисторически времена, а историята ни учи, какви племена и народности са се изредили в нея от първите зари на историческия период. Всички тези народи са оставили в почвата на България паметници от своята култура. Следователно систематичните разкопки обещават да открият материали както по предисторическата, така и по тракийската, класическа, византийска и старобългарска археология. Преди всичко тук трябваше да се обърне внимание към онези паметници, които несъмнено ще осветлят най-древната и най-тъмната епоха в миналото на България, а именно тракийската. Тия паметници са могилиците; за тях положително знаем, че по-голямата част от тях са тракийски

гробници, че следователно в тях ще се открият културни останки от тракийците, от онези тракийци, които вече в V столетие пр. Хр. се съединили в едно голямо царство, което се простирало от Дунав до Бяло море, а от Черно море на запад дори зад Пирин и Струма.

Повече от 10,000, повечето грамадни, могили се издигат из тракийските полета, но освен случайни находки, едва ли за десетина от тях можем да кажем, че са изследвани научно. И колко интересни находки ще се открият в тях, това нагледно показват старините, произхождащи от няколко могилни разкопки в Тракия и частично изложени в музейните сбирки. Тук мога да отбележа особено находките от Брезово, Панагюрище, Мечкюр, Перушица, Тулово и Рахманли. В същото положение, току-речи в зародиш, се намира изучаването на древните градища на България, които при грамадните им размери изискват и грамадни средства и време. Длъжен съм тук с дълбока признателност да изтъкна, че първите големи разкопки начна на свои средства Негово Царско Височество Господарят в някогашната столица на българските царе в Търново – на Хисаря и Трапезица, както и в Траяновия „град на победата“ *Nicopolis ad Istrum*, Стария Никюп на река Росица. Прекрасните резултати от тия разкопки украсяват днес нашия музей. А музеят сам – при ограничените си средства – може да предприема само по-малки разкопки; мога да спомена тук разкопките в Преслав през 1897 г., ръководени от професора В. Златарски, разкопките в *Burdara*, тракийско светилище на нимфите до с. Саладиново, Пазарджишко, с една единствена по рода си находка на повече от 90 барелефа, изложени тук в музея, сетне аналогичната по множеството си находка в *Saldobysa*, Ескулапов тракийски храм до Глава Панега, и пробните разкопки в Гиген, *Colona Ulpia Oescus*, и в Чакарлар, тракийското тържище *Pizos*, отдето има музеят единствения до сега известен в епиграфиката надпис върху основанието, организацията и привилегиите на този *emporium* в началото на III столетие след Хр. Благодарение на поддръжката, която даде на музея господин Министърът на народното просвещение, и със съдействието на Археологическото дружество, което се радва на покровителството на Ваше Царско Височество, музеят можа през миналата година да пристъпи към систематично разкопаване на римското градище *Colonia Ulpia Oescus* до с. Гиген, Никополско, на градището до Кадин мост на Струма и на грамадната могила до с. Тулово, Казанлъшко. Тия разкопки още през първия сезон дадоха твърде удовлетворителни резултати.

Ето в какви рамки се е движела археологическата дейност на музея, и нейният резултат са сбирките, от които по-важните ще имам честта да обясня на Ваше Царско

Височество, ако благоволите да ги разгледате. Наистина, тия сбирки не са още дотам грамадни, разнообразни и пълни, та да представят една културно-историческа картина на българското отечество, изобразена в неговите паметници и старини – което е собствено целта на един народен музей, цел образователна, възпитателна и поучителна, – но при все това ние притежаваме сбирки от висока археологическа ценност и даже рядкост, признати за такива и от чуждестранни авторитети по археология, които са посещавали нашия млад музей.

Тук мога да изтъкна прелестния торс на крилатия Ерос от Никюп, величествената женска статуя без глава от Гиген, и двете художествени произведения на древната скулптура от римската епоха, около II столетие след Хр., но бездруго работени по класични образци, може би гръцки от школата на Пракситела; тук мога да посоча надгробния паметник на Анаксандра от VI в. пр. Хр., намерен в Созопол, древната *Apollonia in Ponto*, едно от най-древните творения на гръцката скулптура; а между надписите, макар прости наглед, има екземпляри от грамадна важност за България, а особено за тракийския език: *lapides docebunt vos quod a magistris vestris non discetis* – камъните повече ще ви научат, отколкото вашите учители, казва един автор за подобен род паметници. От такава също рядкост и важност е камъкът с мерки за вместимост – *mensa ponderaria*, от които са известни всичко 5-6 екземпляра от целия античен свят. Позволявам си да изтъкна още и единствената по количеството и вида си сбирка от тракийски барелефи, съдържаща днес вече 800 екземпляра, а особено онези плочки, изобразяващи тракийския бог конник, които намираме единствено в пределите на тракийската народност, предели, съвпадащи току-речи с етнографските граници на българския народ и език. Тук трябва особено да изтъкна най-големия от този вид паметници – статуята на тракийския конник от Кара-агач. Както в тракийското си отечество, така и в далечната чужбина, тракиецът се е покланял на своя бог конник, и затова тази барелефи – тези тракийски икони – се намират поотделно в много страни на някогашната римска империя, а особено в Рим, дето не един тракиец е живял като преториански конник или е загинал като гладиатор в цирка.

За излишно смятам да изброявам по-нататък и класифицирам, колко и какви класични каменни паметници съхранява музеят. Нагледен отчет представят самите паметници, но ще си позволя да кажа, че и в останалите отдели на археологическата ни сбирка има екземпляри, които биха могли да бъдат гордост даже на големи първостепенни музеи от европейска известност. Ще изтъкна тук само изящната бронзова фигурина на Аполона от Стара Загора, някогашната *Augusta Traiana*, Марса от

Бутово, а особено мраморната група Афродита и Адонис от Варна, древния Odessus, вероятно репродукция според подобен един оригинал от Пракситела.

Колекцията от бронзови фигурини и други бронзови предмети съдържа днес 924 броя, а при приемането на сбирката от библиотеката сме имали всичко 2 фигурини.

Значително се е увеличила нумизматическата колекция, която брои днес 10,027 екземпляра, между тях 310 златни, 3276 сребърни, 6441 бронзови и освен тях 3416 дубликати и пр.; особено богат е отделът, съдържащ монети, сечени от царе и градове на древната Тракия, Мизия и Македония, между които има доста единични екземпляри. От културно-историческо гледище този отдел е най-пълният и най-ценният за България. От единичните екземпляри споменавам само една-единствена монета, сечена в град Пловдив при императора Гета, с типа на тракийския певец Орфей, седящ на канара обиколен от зверове, които при звуковете на лирата смирено слушат пението на певеца. Ще прибавя още, че между градовете, на които в римската епоха било разрешено право за сечене монети, принадлежи и нашата столица София, наречена в надписа на монетите *Ulpia Serdica*, от античните паметници на която тук мимоходом ще спомена древнохристиянската мозайка от времето на Константина Велики, открита в олтара на оная базилика-черква, от която столицата получила името си София.

Отделът югославянски монети, всичко 417 екземпляра, съдържа цяла редица нови типове, между които първо място заемат медните монети от българския цар Иван Шишман с български лев, който се среща тук за първи път като държавен царски герб документално засвидетелстван. Голяма рядкост представят тук и две единствени до сега оловни були (печати) от българските царе Борила и Асена II. В свръзка с българската нумизматика мога да премина към отдела на народните български паметници, обогатен от Негово Царско Височество Господаря със старини, намерени в Хисар и Трапезица в Търново; между тях особено забележителни са един фрагмент от надпис, вероятно от времето на цар Иван Александър, и отломък от диптих от слонова кост, с резба, изобразяваща фигури на апостоли – изящно произведение на византийското изкуство. Тук също се съхраняват единствените старобългарски каменни надписи от българските царе Михаила, Асена и Ивана Александра, както и надписи от Омортага и други български князе от IX столетие, произхождащи от Абоба, а намерени из разни места в Шуменско и Ново-Пазарско. Една значителна празнина ще забележи в тоя отдел всеки любител на българското изкуство, а тя е, че освен малкото стари икони, стари кръстове, тасове и други няколко предмета, в него напълно липсват черковни старини, толкова ценните произведения на българската художествена

индустрия, които са крайно интересни по своята техника и орнаментика. Засега те са пръснати повече по черкви и манастири, та са тяхно частно притежание, но, събрани наедно в българския Народен музей, биха достойно представяли старото българско изкуство и биха образували един от най-характеристичните и най-оригиналните отдели на музея. Букурещкият народен музей може в това отношение да ни послужи за пример! Тая празнина поне частично попълват скъпоценната икона св. Богородица Месемврийска от времето на българския цар Ивана Александра от 1343 г. и Погановският поменик на българските царе, и освен тях няколко копия от старобългарски църковни фрески в Бояна, Драгалевци, Кремиковци, от Асеновата черква до с. Беренде и Мало Малово, от фрески на църквите в Търново и Бачково. За тия сполучливо и вярно изработени копия музеят има да благодари на неуморимия млад художник г-н Марин Георгиев, свършил Рисувалното училище, и на художника В. Димов. В това отношение българският Народен музей е първият, който по този най-целесъобразен начин запазва скъпоценните творения на старобългарската живопис, както неотдавна се произнесе г-н Стриговски, известният византиолог и професор по историята на изкуствата в Грац. Сбирката ръкописи в тоя отдел съдържа 85 числа. Най-млад клон на българския отдел образува сбирка материали, основана през миналата година по инициативата на г-на Министъра на народното просвещение и завеждана от г-н Йор. п. Георгиев, прикомандиран учител от I Софийска мъжка гимназия. Тая сбирка съдържа вече днес около 4000 писмени и печатни документи по българското възраждане, важни и ценни за новата история на България.

Понеже в България не съществува отделна картинна галерия, то тази задача изпълнява засега Народният музей; за нея се набавят засега произведения от български художници, от изложби, периодически уреждани в столицата. Повечето от тия картини изобразяват сюжети от българския народен живот. Този отдел заедно с други художествени произведения съдържа всичко 184 числа. Целият археологическо-художествен и исторически отдел на музея съдържа 9,200 числа и заедно с нумизматическата сбирка 22,642 броя заедно с документите по възраждането. Но задачата на музеите е не само да запазват паметниците на миналото, но и всичко онова, с което се отличава сегашният век в културно отношение, така че бъдещите векове да намерят наготово запазени паметниците на сегашната култура. И така, покрай археологическите паметници – покрай мъртвата старина – музеите събират и запазват и етнографически материали или жива старина, както ги нарича в своите фолклорни студии моят уважаем колега г-н Д. Маринов, комуто от две години насам е поверено

завеждането на етнографическия отдел. И така, паралелно с археологическия отдел музеят още от самото начало, от 1893 г. насам взе да се грижи и за основаването на една етнографическа сбирка, особено от народни носии и накити. Под вещото ръководство на г-н Маринова тоя отдел бърже порасна, така че музейното здание днес вече се оказва недостатъчно, та не могат и двата отдела – археологическият и етнографическият – да се наредят така, както би било желателно и нужно.

Но при все това всичко онова, що е изложено сега, съставя едва ли не 1/20 от онуй, което трябва да бъде събрано, систематизирано и наредено.

От костюми и накити липсва още 3/4 от съществуващото; покъщнината, народните стопански оръдия и предмети от народната индустрия липсват почти съвсем. Също така липсват още предмети от народните обреди, обичаи и поверия, които тясно са свързани с домашния семеен живот на българина и представят неговото мировъзрение. Предмети от народната медицина и педагогика също липсват. А най-главно липсват типовете и групировки по етнографически околии, с които само етнографическите сбирки ще представят цена и научен интерес. Но за тия групировки липсва нужното удобно здание, с около 40 стаи за етнографическите околии. Засега етнографическата сбирка съдържа всичко 3,801 броя.

Остава да засегна публикацията на събраните от музея материали. Значителна част от тях са издадени в Сборника за народни умотворения, Периодическото списание на Книжовното дружество и Български преглед, във френските списания *Revue Archéologique* и *Bulletin de Correspondance Hellénique* и в немските *Archaeologisch-Epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn*, *Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts* и *Jahreshefte des Oesterreichischen Archaeologischen Instituts*. За някои находки от страна на музея докладвали в *Académie des Inscriptions* в Париж академиките Рейнак, Шлумберже и покойният *Le Blant*. Със своите известия за новите епиграфски находки и монетни находки и приобретения музеят сътрудничи в сборника на латински надписи *Corpus Inscriptionum Latinarum* и в нумизматическия сборник *Griechische Münzen*, и двата издавани от академията на науките в Берлин; също така участвува музеят в съчинението *Antike Denkmäler in Bulgarien*, което тъкми да издаде австрийският археологически институт във Виена. Занапред музеят ще има собствена публикация под название *Известия на Народния музей*, за което г-н Министърът на народното просвещение е предвидил нужния кредит в тазгодишния бюджет.

Един още паметник забравих да спомена, а той е самото музейно здание, някогашната Буюк-джамия. Според фрагмента от турския надпис, който при

реконструкцията открих написан на старата мазилка, тая джамия е била построена, или основана, според както обяснява надписа г-н Ихчиев, между 787-788 г. от егира, или в 1384 г.; това летоброение съвпада точно с превземането на София от Султан Мурадовите войски, предводителствани от Индже Балабан, главният командир на отряда по превземането на София. По настояване на покойния министър на народното просвещение, Георги Живков, джамията, запустяла отвън и отвътре, биде запазена за музей, но работите по нейното приспособение се протакаха и нямаше да се привършат окончателно, може би даже досега, ако да нямаше и тук подкрепата на Ваше Царско Височество, който благоволихте през целия изтекъл период с най-жив интерес да следите постепенното развитие на музея.

Благодарение на поддръжката и улесненията, които г-н Министърът на народното просвещение не преставаше да ми дава с пълна готовност, стига само да се ускори наредбата на музея, музеят можа да се натъкми в оная премяна, в която се явява днес пред Ваше Царско Височество, пред очите на народа и на образования свят, за да се произнесат дали Народният музей заслужва това название като столичен музей на България. Няма съмнение, че тая наредба на музея не е окончателна и не един недостатък ще трябва да се поправи, да се донаредят неизложените още части от музейните сбирки, да се допълнят обяснителните етикети, които не можеха да се турят на всички предмети по технически и други причини, независещи от управлението на музея. Безпристрастната и непредубедена критика ще вземе предвид, че това е едно начало и в България първо от рода си дело, та ще погледне снизходително на тия недостатъци и обективно ще ги извини. С днешния празник се свършва, тъй да кажа, предисторическият период на музея, период на неговата неизвестност, и се начева период нов, исторически.

Музеят има твърда вяра, че под благоволното покровителство на Ваше Царско Височество, при предаността към нашата старина и фолклора на господина Министъра на народното просвещение, щедростта на народното представителство, при просветената подкрепа на правителствата музейните сбирки занапред ще растат бърже и, ако се увеличават тъй, както през последните години, ще настане належаща нужда от широко модерно здание, в което да могат да се запазят всички културно-исторически паметници на Българската земя. Това си позволих да добавя, преди да поднеса на Ваше Царско Височество най-покорната си молба, да благоволите и прогласите Българския Народен Музей за открит.